

İlahə Adil qızı Nəhmətova
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu,
“Tədris və beynəlxalq əlaqələr” şöbəsi
E-mail: ilahenehmetova@gmail.com

ÇAQQALLIQTƏPƏNİN SÜMÜK MƏMULATI

Açar sözlər: Kür-Araz mədəniyyəti, sümük alət, biz, iy başlığı, ox ucluğu

Ключевые слова: Кура-Аразская культура, костяной изделия, шило, пряслица, наконечник стрелы

Key words: Kura-Araxes culture, bone tool, awl, spindle, arrowhead

Qədim insanlar tarixin bütün mərhələlərində daha təkmil əmək alətlərinin axtarışında olmuşlar. Bu baxımdan əlçatan xammaldan istifadə insanların alətlər hazırlaması üçün birinci şərt olmuşdur. Heç şübhəsiz xammal kimi daş və ağacdan istifadə insanın təkamülündə inqilabi rol oynamışdır. Lakin, bir sıra alətlərin hazırlanması üçün daha uyğun olan sümükdən istifadə, yeni alət növlərinin mənimsənilməsi insanların məişət və təsərrüfat həyatlarının daim yenilənməsinə səbəb olmuşdur. Sümük alətlərin insanların həyat şəraitinə təsiri oturaq həyata keçilməsindən sonra daha ciddi hiss olunur.

İlk tunc dövründə insanlar daha mükəmməl əmək alətləri hazırlamaqla təsərrüfat və sənətkarlığın müxtəlif növlərinin inkişafına təkan verməklə yanaşı cəmiyyətin daxili strukturunun dəyişməsinə də səbəb olmuşlar.

Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış İlk Tunc dövrü Kür-Araz mədəniyyəti abidələrinin tədqiqi zamanı müxtəlif materiallardan hazırlanmış çoxsaylı əmək alətləri aşkar olunmuşdur. Lakin, mədəniyyətin lokal variantlarında saxsı məmulatlarındakı fərqliliklərlə yanaşı sümük alətlərdəki fərqlər də nəzərə çarpır. Şabran rayonunun Aygünlü kəndi ərazisində tədqiqata cəlb edilmiş Çaqqallıqtəpə abidələrinin arxeoloji tapıntıları buna bariz misaldır.

Çaqqallıqtəpə yaşayış yerində aparılan qazıntıların nəticəsi olaraq buradan külli miqdarda sümükdən hazırlanmış əmək alətləri və əşyalar aşkar edilmişdir. Maraqlıdır ki, qazıntılar zamanı heyvan sümüklərindən ibarət tullantıya az rast gəlinərsə də, sümük alətlər, xüsusilə bizlər yaşayış məskənindən əldə edilən materiallar arasında keramika nümunələrindən sonra ikinci yeri tutur.

Abidədən aşkar edilmiş sümük alətləri istifadə sahəsinə uyğun olaraq ümumilikdə iki qrupa bölmək olar. Birinci qrupa məişətdə istifadə edilən əmək alətlərini, ikinci qrupa isə silahları daxil etmək mümkündür. Məişətdə istifadə olunan sümük alətlərə bizlər, iynələr, iy başlıqları, cilalayıcılar və toxa aiddir. Tədqiqatlar zamanı əldə edilən sümükdən hazırlanmış ox ucluqları isə ikinci qrupa daxildir.

Sümük alətlər yalnız istifadə sahəsinə görə deyil, həmçinin formasına görə də bir-birindən fərqlənir. Hazırlanma formasına görə ən çox müxtəliflik say baxımından da üstünlük təşkil edən bizlərdə müşahidə olunur. Bizlərin bir qisminə sümüyün diafizinin bir qismi kəsilərək itilənmiş, epifiz hissəsi isə olduğu kimi saxlanmışdır (tab. 1, şək. 1). Belə bizlər həm lülə, həm də qol sümüyündən hazırlanmışdır. Kür-Araz mədəniyyətinin cənub-şərqə doğru yayıldığı ən ucqar abidələrində də bu formada hazırlanmış bizlərə rast gəlinir. Belə ki, eyni tipli alət İranda Qodintəpədən məlumdur (1, səh 224, fig. 6.12). Bu tip bizlər Türkiyədəki Karagündüz ilk tunc dövrü yaşayış yerindən də məlumdur (2, səh. 47, fig. 2). Bir hissəsində isə yenə də sümüyün diafizi kəsilərək itilənmiş, epifiz hissəsi isə oval formaya salınmışdır. Yuxarı hissəsi ovallaşdırılmış bizlər Çaqqallıqtəpə abidəsində azlıq təşkil edir. Bu tip bizlərin yalnız birinin yuxarı hissəsində kiçik diametrləli deşik vardır. Çox güman ki, bu deşik bizim müəyyən yerdən asılması üçün açılmışdır (tab. 1, şək. 2). Epifizlərin saxlanması sayəsində əlavə xüsusi tutacaq olmadan bizlərdən rahat istifadə olunurdu. Bu tip bizlərdən dəriişləmə zamanı deşiklərin açılması, həmçinin keramika məmulatı üzərində çərtmə naxışların vurulması üçün istifadə olunduğu güman edilir (3, səh. 62). Bu formalarda hazırlanan bizlər Naxçıvandakı II Kültəpənin ilk tunc dövrü təbəqəsindən də aşkar olunmuşdur (4, səh. 296, tab. XVI, şək. 15, 16, 18).

Bəzi bizlər diafizin iki hissəyə bölünərək, bir hissəsinin işlənməsi vasitəsilə hazırlanmışdır. Belə bizlər bir çox hallarda yöndəmsiz şəkildə hazırlanmışdır. Bu tip bizlərdən yalnız biri tam şəkildə işlənmiş, yuxarı hissəsi isə oval formaya salınmışdır və həmin hissəsində kiçik ölçülü deşik açılmışdır (tab. 1, şək. 3). Bu formada hazırlanmış 2 ədəd sümük alət Baba-Dərviş abidəsindən də şakar olunmuşdur, lakin müəllif bu alətləri iynə kimi təqdim etmişdir (5, səh. 76). V.M.Kotoviçin fikrincə belə yöndəmsiz, tam şəkildə hazırlanmayan alətlərdən gil qabların cilalanmasında istifadə edilirdi. Ancaq bu alətlərin ölçülərinin kiçikliyi irəli sürülən fikirlə ziddiyyət təşkil edir. Belə düşünmək olar ki, həmin kiçik ölçülü alətlər yağ hazırlanması zamanı nehrənin içinə atılmışdır. Bu ənənə indi də davam etməkdədir (6, səh. 55). Babadərviş abidəsindən də tapılmış və bu üsulla hazırlanmış bizlərdən yalnız biri simmetrik şəkildə iti uc hissəsinə qədər tədricən daralır. Onun bütün səthi və uc hissəsi yuxarıda göstərilən nümunədə olduğu kimi mükəmməl şəkildə cilalanmışdır (5, səh. 74).

Eyni üsulla hazırlanmış digər bir bizim isə yuxarı hissəsi düzbucaqlı formadadır (tab. 1, şək. 4). Həm bu üsulla, həm də sümüyün diafizinin bir qisminin kəsilərək itilənməsi, epifiz hissəsinin isə olduğu kimi saxlanması yolu ilə hazırlanan bizlər Azərbaycan ərazisində neolit dövrünə aid olan Şomutəpə yaşayış yerindən əldə olunmuşdur. Həmçinin onu da qeyd etmək lazımdır ki, neolit dövrü abidələrindən məlum olan sümük alətlər digər materiallardan hazırlanmış alətlərdən say və çeşid etibarilə çoxluq təşkil edir (7). Gürcüstan ərazisindən isə eyni tipli alətlər eneolit abidələri olan Şulaverisqora, İmirisqora, Didiqoradan aşkar edilmişdir (8, tab. XXX, XXXII, XXXVI). Ümumilikdə qeyd etmək lazımdır ki, Şulaverisqorada son eneolitə doğru sümük alətlərin çeşidləri və sayı artır (8, səh. 110). Maraqlıdır ki, Mesopotamiyanın bir sıra abidələrindən də eyni tipli alətlər məlumdur (8, səh. 11)

Bizlərin bir qisminin yuxarı hissəsi kiçik ölçülü yarım dairə formasında yonulmuşdur. Güman edilir ki, bu hissə sapın bağlanması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu bizlərin ölçüsü çox da böyük deyil, həmçinin uc hissəsi də digər bizlərə nisbətən daha qalındır. Təsvir edilən formada hazırlanan bizlər abidədən aşkar edilmiş analoji materiallar içərisində sayca üstünlük təşkil edir (tab. 1, şək. 5).

Qeyd edilən biz formalarından yalnız sonuncusunu hazırlamaq üçün qəlib aşkar edilmişdir. Bu qəliblər 2 ədəddir və tuf daşından hazırlanmışlar. Onların üzərində bizin formasında novça şəkilli dayaz batıq vardır. Güman ki, xammal daşın üzərinə qoyularaq həmin batıq formasında yonularaq yuxarıda qeyd edilən bizlər əldə hazırlanmışdır. Bu tip sümük alətlərə Xaçmaz rayonu ərazisindəki Sərkərtəpə abidəsində də rast gəlinmişdir. Lakin bu alətlər tədqiqatçı tərəfindən iynə kimi qeyd olunmuşdur. Bundan başqa Sərkərtəpə abidəsindən tapılan analoji formalı bir alətin yuxarı hissəsi hər iki tərəfdən çətilmişdir (3, səh. 62-63). Eyni formalı sümük alət Qoşatəpə abidəsindən də aşkar edilsə də, bu yaşayış məskəni neolit dövrünə aiddir (9, səh. 54, tab. 22, şək. 2). Qazıntılar nəticəsində əldə edilən bizlərin bir hissəsinin yuxarısı sınımış şəkildə aşkarlandığından onların hazırlanma üsulları haqqında qəti fikir söyləmək mümkün deyildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda sümükdən hazırlanmış iynə və bizlər eneolit dövrünə aid edilən yaşayış yerlərindən də aşkar edilmişdir. Eneolit dövründə sümükdən hazırlanan alətlər tipologiya baxımından bəhs edilən dövrdən fərqli olaraq daha çox üstünlük təşkil etmişdir (6, səh 54).

Tədqiqatlar zamanı əldə edilən sümük məmulatı arasında say baxımından ikinci yeri cilalayıcılar tutur. Cilalayıcıların bir hissəsi düzbucaqlı formada hazırlanmışdır. Bu cilalayıcıların ölçüləri çox da böyük deyil. Uzunluqları 4-6 sm, eni 1-2 sm, qalınlıqları isə 0,5-1 sm arasında dəyişir. Hər iki yastı səthləri işlənmə nəticəsində parlaqlıq əldə etmişdir (tab. 1, şək. 6). Bu tip alətlər Quruçay-Köndələnçay vadisində aşkar edilən erkən tunc dövrü abidələrindən (10, səh. 53, tab. 7), həmçinin Babadərviş abidəsindən də (5, səh. 77, tab. 24, şək. 9, 10) məlumdur. Ancaq müəllifin bu alətlərin işlənmə sahəsi ilə bağlı heç bir qeydi yoxdur.

Cilalayıcıların az bir qisminin uc hissələri oval şəkildə və birinci qrupa aid edilən cilalama alətlərinə nisbətən böyük ölçüdə hazırlanmışdır. Bu tip alətlərin cilalama zamanı istifadə edilən hissəsi tutacaq hissəyə nisbətən ensiz və parlaqdır (tab. 1, şək. 7). Onların uzunluğu 8-12 sm, eni isə 2-3 sm arasında dəyişir. Dövr və arxeoloji material baxımdan Çaqqallıqtəpə ilə oxşarlıq təşkil edən Sərkərtəpə abidəsindən də bu formada hazırlanmış cilalayıcılar məlumdur. Bu tip cilalayıcılar geniş və rahat tutacağa malik olub, işlənən uc hissəsi isə oval formada hazırlanmışdır (3, səh. 61). Bu formada hazırlanan alətlərin dərinin işlənməsi zamanı da istifadə olunması fikirləri mövcuddur (5, səh. 78).

Aşkar olunan cilalayıcılar içərisində biz formalı cilalayıcılar da maraqlıdır. Bunlar ikinci qrupa aid edilən alətlərlə müqayisədə daha kiçik ölçülüdür. Bu alətlərin işlənən hissəsinin nisbətən ensiz və iti olması onların bizə oxşadılmasında əsas ünsürdür. Lakin bu alətlərin iti hissəsi bizlərlə müqayisədə daha küt və qısadır (tab 1, şək. 8).

Yuxarıda müxtəlif formaları qeyd edilən biz və cilalayıcıların bənzərləri Dağıstan ərazisindəki Qınçı və Çinna abidələrinin eneolit və ilk tunc dövrü təbəqəsindən məlumdur (11, səh. 62, 138).

Çaqqallıqtəpənin sümük alətləri içərisində say baxımından üçüncü yerdə ox ucluqları dayanır. Abidədən aşkar edilən ox ucluqlarını öz növbəsində formasına görə iki qrupa bölmək mümkündür. Birinci qrupa daxil olan ox ucluqlarının sonluqları hər iki tərəfdən ensizləşir və itidir, onların orta hissələri isə sonluğa nisbətən daha qalın və enlidir. Birinci qrupa daxil olan ox ucluqlarının uzunluqları 4-8 sm arasında dəyişir (tab. 2, şək. 1). Bu qrupa daxil olan ox ucluqlarının Azərbaycan ərazisində analogiyalarına yalnız Sərkərtəpə abidəsində rast gəlinmişdir (3, səh. 64).

İkinci qrupa daxil olan ox ucluqlarında isə saplaq və əsas hissə bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənir. Belə ki, əsas hissə saplağa nisbətən daha qalın formada hazırlanmışdır. Belə ox ucluqlarında əsas hissənin uzunluğunun saplaq hissəyə nisbəti təxminən 3/1-ə nisbəti kimidir. Ox ucluqlarının ümumi uzunluğu 7-9 sm arasında dəyişir (tab. 2, şək. 2). Bu tip sümük alət Gegarotdadan da məlumdur (12, səh. 53, fig. 6). Bu qrupa aid olan ox ucluqlarından biri sınısda, uzunluğu baxımından digərlərindən fərqlənir. Q.İsmayılzadə eyni formada hazırlanan və daha uzun nümunələri nizə ucluğu kimi qeyd etmişdir (6, səh. 61). Məhz bu baxımdan şərti olaraq ox ucluğu adlandırdığımız bu nümunə ola bilsin ki, zamanında nizə ucluğu kimi istifadə edilmişdir. Bu qrupa aid edilən ox ucluqlarından birində isə saplaq hissə əsas hissəyə nisbətən daha uzundur. Digər bir ox ucluğunun isə iti hissəsi əsas hissəyə nisbətən daha nazik və qısa şəkildə hazırlanmışdır. Lakin bəhs olunan nümunə tam şəkildə əldə edilmədiyindən onun formasını tam şəkildə bərpa etmək mümkün deyildir (tab. 2, şək. 3). Bu tip ox ucluqları Azərbaycanda ilk dəfə olaraq Günəştəpə və Qaraköpəktəpə abidələrindən aşkar edilsə də, qonşu ərazilərdə erkən tunc dövrünə aid olan abidələrdən onların analogiyalarına rast gəlmək mümkündür. Şenqavit və Kvatsxlebidən də bu tip ox ucluqları aşkar edilmişdir (6, səh. 61).

Sümükdən hazırlanmış ox ucluqları Kiçik Qafqazın cənub-şərq ətəklərində yerləşən Günəştəpə və Qaraköpəktəpə abidələrindən məlum olsa da (6, səh. 61), bu abidələrdən aşkarlanan ox ucluqları arasında Çaqqallıqtəpədən əldə edilənlərlə forma baxımından fərqlənən ox ucluqları da mövcuddur. Qaraköpəktəpədən aşkar edilmiş romb formalı ox ucluğuna Çaqqallıqtəpədən rast gəlinməmişdir. Sümükdən hazırlanmış ox ucluqları Türkiyə ərazisində yerləşən Karaz abidəsindən də bəllidir (13, səh. 411). Və bu ox ucluqları öz formalarına görə Azərbaycandan aşkar edilmiş ox ucluqları ilə eyniyyət təşkil edir.

Çaqqallıqtəpə qazıntıları nəticəsində sümükdən hazırlanmış 4 ədəd iy başlığı aşkar edilmişdir. Bu iy başlıqları iri buynuzlu heyvanın bud sümüyünün epifiz hissəsindən hazırlanmışdır. Onlardan 3 sümük iy başlığı yarımşar formalıdır. Hazırlandığı sümüyün formasından asılı olaraq iy başlıqlarının aşağı hissəsi düz, yuxarı hissəsi isə şişvari formalıdır. Ağac saplağın keçirilməsi üçün orta hissədə kiçik diametrlilik deşik açılmışdır. Bu formada hazırlanan iy başlıqlarının oturacağına diametri 4-5 sm arasında dəyişir. Açılmış deşiyin diametri təxminən 1 sm, hündürlükləri isə 3 sm-dir (tab. 1, şək. 9). Yarımşar formalı iy başlıqları Naxçıvanda yerləşən II Kültəpənin ilk tunc dövrü təbəqəsindən

(4, səh. 297, tab. XVII, şək. 10,11), Quruçay və Köndələnçay vadisi abidələrindən də əldə edilmişdir (10, səh. 31). Aşkar olunan dördüncü iy başlığı isə dairəvi formalıdır, üstədən basıq formada hazırlanmışdır (tab. 1, şək. 10). Eyni tipli iy başlığına Türkiyə ərazisində yerləşən ilk tunc dövrü abidəsi olan Karagündüz yaşayış yerində də rast gəlinmişdir (2, səh. 48, fig. 3). Bundan başqa qazıntılar zamanı natamam şəkildə hazırlanmış əyircəklər də əldə edilmişdir. Kiçik Qafqazın cənub-şərq ətəklərində yerləşən abidələrdən də eyni formalı, həmçinin natamam şəkildə hazırlanmış iy başlıqları da aşkar edilmişdir (6, səh. 53-54). Sərkərtəpə (3, səh. 64), Kültəpə (14, səh. 118-119), Verxnequnibe (15, 120-121, şək. 46/13-16), Amiranisqora (16, səh. 141, tab. X) abidələrində də eyni formalı iy başlıqları tapılmışdır.

Çaqqallıqtəpədən buynuz hissələri də aşkar edilmişdir. Əldə edilən buynuz hissələrinin bəziləri tam işlənərək alət kimi istifadə edilmiş, bir qismi yarımçıq şəkildə işlənmiş, qalan hissəsi isə hər hansısa bir alətin hazırlanması üçün saxlanılmışdır.

Abidədən buynuzdan hazırlanmış iki ədəd dəstək aşkar edilmişdir ki, bunlar da güman ki, bıçaq dəstəyi kimi istifadə edilmişdir. Bu zaman buynuzlar kəsilmiş və orta hissəsində alətin yerləşdirilməsi üçün oyular açılmışdır. Diqqəti cəlb edən bir ədəd buynuzdan hazırlanmış əşyanın büt kimi istifadə olunması ehtimal edilir. Belə ki, əşyanın uc hissəsindən 2 sm aşağıda yiv formalı haşiyə vardır. Uzunluğu isə təxminən 10,5 sm-dir (tab. 3, şək. 1). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Kiçik Qafqaz dağlarının cənub-şərq yamaclarında yerləşən abidələrdən əldə edilən sümük materiallar içərisində buynuzdan hazırlanmış alətlərə rast gəlinməmişdir (6, səh 53).

Bəhs edilən alətlərdən savayı maral buynuzdan hazırlanmış bir ədəd toxa, bir ədəd iynə və bir ədəd tokin (və ya muncuq) aşkar edilmişdir. Erkən tunc dövrünə aid digər abidələrdən daş toxalar aşkar edilsə də, Çaqqallıqtəpədən yalnız bir ədəd buynuz toxa əldə edilmişdir. Toxanın ümumi uzunluğu 27 sm-dir (tab. 3, şək. 3).

Aşkar edilmiş iynə qara rənglidir. Baş hissəsində deşik vardır. Digər ucu biz şəkillidir. Uzunluğu 5,2 sm-dir (tab. 3, şək. 2). Tokin isə dairəvi formadadır və sarımtıl-qəhvəyi rəngdədir. Diametri 1,1 sm-dir. Tokinin ortasında diametri 0,3 sm olan deşik vardır (tab. 3, şək. 4).

Ümumilikdə məqalədə bəhs edilən biz, iynə və ox uclarının forma etibarını ilə analogiyalarına həmdövr abidələri içərisində Vəlikənd yaşayış yerində rast gəlinir (17, səh. 63, fig. 8)

Sümük məmulatının təhlili göstərir ki, Çaqqallıqtəpə sakinləri toxuculuq, gön-dəri işləmə sahəsində ixtisaslaşmışlar. Bunu çoxlu sayda aşkar edilən bizlər də sübut edir. Sümükdən hazırlanmış ox ucluqlarının sayının çox olması isə ovçuluğun da təsərrüfatda üstün yer tutduğunu söyləməyə imkan verir. Bundan başqa sümük tullantılarının az olması, həmçinin balıqqulaqlarının tapılması balıqçılığın da təsərrüfatda mühüm rol oynadığını göstərir.

Sümük məmulatlarının hazırlanma texnologiyalarının tədqiqi bir sıra alətlərin sanki eyni sənətkar tərəfindən hazırlandığını təsdiq edir. Digər tərəfdən alətlərin adətən müəyyən evlərin daxilindən tapılması bir daha Kür-Araz mədəniyyəti tayfaları (e.ə.IV-III minilliklər) arasında sosial bərabərsizliyin

mövcud olduğunu və bəzi istehsal sahələri üzrə ixtisaslaşmaların getdiyini təsdiq edir.

ƏDƏBİYYAT

1. H.Gopnik, M.S.Rothman. On the High Road: The History of Godin Tepe, Iran. Mazda publishers in association with royal ontario museum, 2011,379 s'h/
2. Gülriz Kozbe. Activity Areas and Social Organization within Early Trans-Caucasian Houses at Karagündüz Höyük, Van. A View from the Highlands Archaeological studies in honour of Charles Burney. Peeters 2004. Str.35-53
3. Мусаев Д.Л. Серкертепе – поселение эпохи ранней бронзы. Баку, “Nafta-Press”, 2006, 173 с.
4. О.А.бибуллаев. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку, 1982, 302 стр.
5. Исмаилов Г.С. Археологическое исследование древнего поселения Баба-Дервиш (тысячелетие до н.э.). Баку, Элм, 1978, 102 с.
6. Исмаилзаде Г.С. Азербайджан в системе раннебронзовой культурной общности Кавказа. Баку, “Nafta-Press”, 2008, 304 с.
7. Ахундов Т.И. У истоков Кавказской цивилизации. Неолит Азербайджана. Книга первая. Шомутепе. Баку, 2013, 385 с.)
8. Энеолит СССР. Москва, 1982, 359 стр
9. Ахундов Т.И. У истоков Кавказской цивилизации. Неолит Азербайджана. Книга вторая. Памятники традиции Гарабагского неолита. Баку, Афполиграф, 916 с.
10. İsmayılov Q.S. Quruçay və Köndələnçay vadisində qədim mədəniyyət izləri. Bakı, “Elm”, 1981, 66 s.
11. М.Г.Гаджиев. Раннеземледельческая культура северо-восточного Кавказа. Москва, Наука, 1991. 264 стр.
12. R.Badalyan, A.Smith, I.Lindsay, L.Khatchadourian and P.Avetisyan. Village, fortress, and town in Bronze and Iron Age Southern Caucasia: A preliminary report on the 2003-2006 investigations of Project ArAGATS on the Tsaghkovich Plain, Republic of Armenia. AMIT, Band 40, 2008, 45-105
13. Z.N.Koşay, K.Turfan Erzurum Karaz Kazısı raporu
14. Алиев В.Г. Новый памятник эпохи бронзы в Нахичевани. Известия АН Азерб. ССР, серия общественных наук. Баку, Элм, 1962
15. Котович В.М. Верхнегунибское поселение-памятник эпохи ранней бронзы горного Дагестана. Махачкала, 1965
16. Чубинишвили Т.Н., Гамбашидзе О.С. Амиранистора, Тбилиси, Сабчота Сакартвела, 1963
17. M.G.Gadzhiev, Ph.L.Kohl, R.G.Magomedov, D.Stronach, Sh.M.Gadzhiev. Daghestan-American archaeological investigations in Daghestan, 1997-1999. Древности Кавказа и Ближнего Востока. Махачкала, 2005. Стр.52-86

Ilaha Adil gizi Nahmatova

THE BONE TOOLS OF CHAGGALLIGTEPE

SUMMARY

The article provides information about the bone products, especially tools made of animal bones and used for various purposes of Chaggalligtepe settlement, which reflect the features of the Kura-Araxes culture. The bone tools obtained during the excavations are divided into groups according to the area of using, and these groups are sub-groups in the article. In general, the forms of awls, polishers, spindles, needle, hoe used in household and arrowheads included in range of weapons, which are found during research, are reflected. In addition, there are information about the analogies of each tool found in monuments located both in Azerbaijan and in neighboring regions.

Илаха Адил кызы Нахматова

КОСТЯНЫЕ ИЗДЕЛИЯ ИЗ ЧАГГАЛЛЫГТЕПЕ

РЕЗЮМЕ

В статье даётся информация о костяных изделиях поселения Чаггаллыгтепе, отражающего особенности Куро-Аразской культуры, в особенности об орудиях, изготовленных из костей животных и использующихся в различных целях. В статье приводится классификация костяных орудий, обнаруженных во время раскопок на группы и подгруппы по сфере использования. Здесь нашли своё отражение обнаруженные во время раскопок и использованные в быту шилья, лоцилки, пряслица, иглы и наконечник стрел, относящиеся к числу орудий. Кроме того приводятся аналогии каждого вида орудия, как из памятников Азербайджана, так и из памятников соседних регионов.

TABLO I
Məişətdə istifadə olunan sümük alətlər

Şəkil 1.

Şəkil 2.

Şəkil 3.

Şəkil 4.

Şəkil 5.

Şəkil 6.

Şəkil 7.

Şəkil 8.

Şəkil 9.

Şəkil 10.

TABLO II
Silahlar

Şəkil 1.

Şəkil 2

Şəkil 3

TABLO III

Sümükdən hazırlanmış digər əşyalar

Şəkil 1.

Şəkil 2.

Şəkil 3.

Şəkil 4.